

УДК 005.22:658:338.2 (045)

АНАЛІЗ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Серкова Г. М., аспірант Донецького національного університету, м. Вінниця

Серкова Г. М. Аналіз науково-методичних підходів до оцінки рівня економічного розвитку підприємства.

Стаття присвячена аналізу, узагальненню та систематизації існуючих науково-методичних підходів до оцінки економічного розвитку підприємства, що впливає на якість системи управління і ефективність функціонування самого підприємства. Відзначено, що для вітчизняної промисловості характерним є застосування груп показників використання матеріальних, енергетичних, трудових і фінансових ресурсів, завантаження обладнання та ефективності виробничо-господарської діяльності; натомість у ринковій економіці інформаційним джерелом для прийняття управлінських рішень є не лише економічні показники (рентабельність, прибутковість тощо), але й такі показники, як задоволення потреб і очікувань споживачів, удосконалення системи корпоративного управління, мотивування персоналу підприємства, поліпшення бізнес-процесу, задоволення потреб та інтересів акціонерів тощо. Констатовано, що аналіз впливу окремих чинників на підприємство дає можливість оцінити наявний рівень його розвитку та сприятиме визначенню подальшої стратегії розвитку, тому залежно від сфери дослідження та враховуючи власні наукові погляди, дослідники обґрунтовують різні групи чинників, що впливають на розвиток підприємств. Виділено наступні методи оцінки економічного розвитку підприємства, які розроблені вітчизняними авторами: полікритеріальна модель діагностики розвитку підприємства на основі бізнес-індикаторів; система оцінювання розвитку підприємств на основі чотирьох груп показників; непрямий метод оцінювання розвитку підприємств; система індикаторів техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства; модель оцінювання рівня розвитку підприємства; метод оцінювання рівня розвитку підприємства за показниками конкурентоспроможності; метод оцінювання рівня розвитку підприємства за фазою розвитку підприємства; метод оцінювання рівня розвитку підприємства за допомогою інтегрального показника; метод оцінювання рівня розвитку підприємства як ступеня реалізації потенціалу (міри відповідності між складовими потенціалу). Зауважено, що наявні науково-методичні підходи базуються на різних критеріях, різняться за цілями та призначаються для вирішення конкретних завдань.

Sierkova H. Analysis scientific and methodical approaches for evaluation of the Economic development company.

This article analyzes, generalization and systematization of the existing scientific and methodological approaches to the assessment of the economic development of the enterprise, affect the quality management system and the efficiency of the enterprise itself. It was noted that the domestic industry is characterized by the use of groups of indicators of use of material, energy, labor and financial resources, equipment utilization and efficiency of production and business activities; in a market economy, a source of information for management decision-making is not only the economic indicators (profitability, profitability, etc.), but also such factors as the needs and expectations of consumers, improve the corporate governance system of motivation of the personnel, improve business processes, meeting the needs and interests of the shareholders, etc. It was stated that the analysis of the effect of individual factors on the company an opportunity to assess the current level of development and contribute to the definition of future development

© Серкова Г. М., 2015

© Sierkova H., 2015

strategy, so depending on the scope of the study and taking into account its own scientific views, researchers justify different groups of factors that influence the development of enterprises. We distinguish the following methods for assessing the economic development of the enterprise, designed by domestic authors: polikriterialnaya diagnostic model of enterprise development based on business indicators; system for assessing the development of enterprises based on four groups of indicators; indirect method of assessing the development of enterprises; system of indicators of technical and technological component of economic security of the enterprise; evaluation model of enterprise development level; method of assessing the development of enterprise-level competitiveness indicators; method of assessing the development of enterprise-level phase of enterprise development; method of assessing the level of development of the enterprise with the help of the integral index; method of assessing the level of development of the enterprise as the extent to which the potential (the degree of correspondence between the components of the building). It is noted that the available scientific and methodological approaches based on different conditions, different in purpose and are designed for specific tasks.

Серкова А. М. Анализ научно-методических подходов к оценке уровня экономического развития предприятия.

Статья посвящена анализу, обобщению и систематизации существующих научно-методических подходов к оценке экономического развития предприятия, влияет на качество системы управления и эффективность функционирования самого предприятия. Отмечено, что для отечественной промышленности характерно применение групп показателей использования материальных, энергетических, трудовых и финансовых ресурсов, загрузки оборудования и эффективности производственно-хозяйственной деятельности; в рыночной экономике информационным источником для принятия управленческих решений является не только экономические показатели (рентабельность, прибыльность и т.д.), но и такие показатели, как удовлетворение потребностей и ожиданий потребителей, совершенствование системы корпоративного управления, мотивации персонала предприятия, улучшения бизнес-процесса, удовлетворение потребностей и интересов акционеров и т.д. Констатировано, что анализ влияния отдельных факторов на предприятие дает возможность оценить имеющийся уровень его развития и способствовать определению дальнейшей стратегии развития, поэтому в зависимости от сферы исследования и учитывая собственные научные взгляды, исследователи обосновывают различные группы факторов, влияющих на развитие предприятий. Выделены следующие методы оценки экономического развития предприятия, разработанные отечественными авторами: поликритериальная модель диагностики развития предприятия на основе бизнес-индикаторов; система оценки развития предприятий на основе четырех групп показателей; косвенный метод оценки развития предприятий; система индикаторов технико-технологической составляющей экономической безопасности предприятия; модель оценки уровня развития предприятия; метод оценки уровня развития предприятия по показателям конкурентоспособности; метод оценки уровня развития предприятия по фазе развития предприятия; метод оценки уровня развития предприятия с помощью интегрального показателя; метод оценки уровня развития предприятия как степени реализации потенциала (степени соответствия между составляющими потенциала). Отмечено, что имеющиеся научно-методические подходы базируются на различных условиях, отличаются по целям и предназначены для решения конкретных задач.

Постановка проблеми. Актуальність і своєчасність проведення аналізу науково-методичних підходів до оцінки рівня економічного розвитку підприємства підтверджується необхідністю вдосконалення вже існуючих концепцій вимірювання досягнень, адже, саме недосконалість системи оцінки економічного розвитку підприємства впливає на якість системи управління і ефективність його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують різні точки зору з приводу визначення основних показників економічного розвитку підприємства та методології його діагностики, які будуть розглянуті далі більш детально. Так, зі значного числа авторів, які вагому увагу приділяють оцінюванню рівня розвитку підприємства, варто виділити таких, як: Мельник О. Г. [9]; Тимошук М. Р. [10]; Самуляк В. Ю., Фещур Р. В., Шишковський С. В. [11]; Євдокимов Ф. И. Белозубенко В. С. [12]; Погорелов Ю. С. [13]; Загородній А. Г., Вознюк Г. Л, Смовженко Т. С. [14]; Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. [15]; Єфремов Л. И. [16]; Федонін О. С., Рєпіна І. М., Олексюк О. І. [17] та ін. Не зважаючи на те, що цікавість до визначеної проблематики з боку науковців та фахівців є високою, методика оцінки економічного розвитку підприємства чітко не окреслена.

Метою статті є аналіз, узагальнення та систематизація існуючих науково-методичних підходів до оцінки економічного розвитку підприємства.

Викладення основного матеріалу. Під оцінкою у загальному вигляді розуміють результат визначення та аналізу якісних і кількісних характеристик об'єкта, яким управляють, а також самого процесу управління [1]. Деякі автори сутність оцінки зводять до процесу визначення вартості (ринкової вартості) певного об'єкту на основі економічних методів, що звужує її тільки до оцінки еквіваленту цінності з орієнтацією на минулий та поточний стан без урахування можливостей розвитку [2]. Автори джерела [3] трактують оцінку як упорядкований, цілеспрямований процес визначення у грошовому вимірі вартості об'єкта з урахуванням потенційного та реального доходу, що отримується їм в певний момент часу за умов конкретного ринку, чим підкреслюють значення вартості під час оцінки діяльності підприємства та акцентують увагу на врахуванні таких чинників її формування, як час та ринкова кон'юнктура.

Треба також відзначити, що для вітчизняної промисловості характерним є застосування груп показників використання матеріальних, енергетичних, трудових і фінансових ресурсів, завантаження обладнання та ефективності виробничо-господарської діяльності. Натомість у ринковій економіці інформаційним джерелом для прийняття управлінських рішень є не лише показники загальної внутрішньовиробничої звітності, але і особливості співпраці з ринком. Тобто до числа таких цільових показників крім економічних (рентабельність, прибутковість тощо), повинні входити й такі показники, як задоволення потреб і очікувань споживачів, удосконалення системи корпоративного управління, мотивування персоналу підприємства, поліпшення бізнес-процесу, задоволення потреб та інтересів акціонерів тощо.

Аналіз впливу окремих чинників на підприємство дає можливість оцінити наявний рівень його розвитку та сприятиме визначенню подальшої стратегії розвитку. Залежно від сфери дослідження та враховуючи власні наукові погляди, дослідники обґрунтовують різні групи чинників, що впливають на розвиток підприємств.

Портер М. Е. [4, с. 219-221] стверджує, що середовище, у якому існують конкуруючі галузі та об'єкти, мають певні ознаки: наявність кваліфікованої робочої сили та інфраструктури; стан попиту; наявність споріднених та підтримувальних галузей, які конкурентоспроможні на міжнародному ринку; стійка стратегія, структура і суперництво. Саме це, на думку дослідника, зумовлює формування конкурентного середовища, у якому підприємства розвиваються та досягають успіху. Значну роль у дослідженні цього питання Єськов О. Л. та Толстикова О. О. [5, с. 152-153] відводять інформації; рівню виробничого, фінансового, кадрового, інформаційного, інвестиційного та маркетингового менеджменту. Зулькарнаєв І. У. та Ілясов Л. Р. [6, с. 18-19] усю сукупність чинників, які впливають на рівень розвитку, поділяють на три групи: цілі, які перед собою ставить підприємство; ресурси, якими розпоряджається; чинники зовнішньої прямої і непрямої дії на підприємство.

В окремих літературних джерелах вказується на те, що рівень розвитку залежить від сфери діяльності підприємства і до основних чинників належать: якість задоволення споживчого попиту; ефективність функціонування господарської системи; ресурсний

потенціал; узагальнювальні показники ефективності [7, с. 89-90]. Серед учених та практиків, які досліджують цю проблему, найбільше прихильників теорії зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних виробників за рахунок досягнення конкурентоспроможності продукції, де основою є якість.

Таким чином варто зауважити, що можна оцінити рівень розвитку підприємства за показниками конкурентоспроможності. Дослідження показали, що серед спроб формалізації оцінки конкурентоспроможності підприємства як економічного показника для стратегічного і оперативного управління можна умовно виділити три методичні підходи: оцінювання конкурентоспроможності підприємства (продукції) за величиною комплексного показника конкурентоспроможності конкретних товарів на конкретних ринках на основі середніх і відносних величин; оцінювання конкурентоспроможності підприємства (продукції) за величиною комплексного показника на основі поєднання показника конкурентоспроможності товарів і показників ефективності організаційно-економічного механізму управління підприємством; оцінювання конкурентоспроможності підприємства (продукції) за інтуїтивними характеристиками конкурентного статусу на основі прикладних моделей [8, с. 83].

Визначення і розрахунок показників ґрунтуються на кількісній інтерпретації усіх сфер діяльності підприємства. Частина показників становить комерційну таємницю і не може бути доступною для аналізу чи розрахунків, а застосування на практиці конкретного підприємства окремих показників доволі ускладнене через описувальний характер. Також переважає інтуїтивність в агрегуванні показників.

Тому вивчення та аналіз літературних джерел щодо проблеми оцінювання рівня економічного розвитку підприємства дає можливість стверджувати, що сьогодні не існує єдиного підходу до вирішення цього питання. Так серед методів оцінки економічного розвитку підприємства, які розроблені вітчизняними авторами, варто виділити наступні.

Полікритеріальна модель діагностики розвитку підприємства на основі бізнес-індикаторів Мельник О. Г. оснований на припущенні, що підприємство в своїй діяльності має орієнтуватись на «золоте правило економіки» [9, с. 324], тобто динаміка фінансових показників має задовольняти умову (1):

$$T_{\Pi} > T_O > T_P > T_{AK} > T_{OЗ} > T_{CB} > T_{\text{ЧП}} > 1, \quad (1)$$

де T_{Π} – темп зміни прибутку;

T_O – темп зміни оборотних активів;

T_P – темп зміни реалізації;

T_{AK} – темп зміни вартості активів;

$T_{OЗ}$ – темп зміни основних засобів;

T_{CB} – темп зміни собівартості;

$T_{\text{ЧП}}$ – темп зміни чисельності працівників.

Серед переваг такої моделі варто зазначити обмежену кількість індикаторів (9) та розроблений метод формування інтегрального оцінювання рівня розвитку. Певним недоліком можна вважати те, що використання модифікованого «золотого правила» є можливим за визначених економічних умов, оскільки наведених співвідношень темпів зміни можна дотримуватися лише за достатньо рівномірного розвитку.

Система оцінювання розвитку підприємств на основі 4 груп показників. Систему індикаторів оцінювання рівня соціально-економічного розвитку підприємств Тимошук М. Р. [10] розроблено на основі 4 груп показників: поліпшення бізнес-процесу; задоволення потреб та очікувань споживачів, розвитку внутрішніх можливостей,

задоволення потреб та інтересів акціонерів. Перевагою є обмежена кількість показників для 4 груп (разом 7), наявність показників динаміки індикаторів фінансового та нефінансового характеру. Недоліком є різна вимірність показників, а також недостатня обґрунтованість вибору груп індикаторів.

Непрямий метод оцінювання розвитку підприємств Самуляка В. Ю., Фецура Р. В. [11] оцінювання розвитку підприємств ґрунтується на співвідношенні двох індикаторів: темпу зростання доходу та рівня потенціалу підприємства. Перевагою такого підходу беззаперечно є те, що мінімальний набір базових індикаторів забезпечує максимальну інформативність та зручність інтерпретації результатів динаміки розвитку підприємства, формування прогнозу. Недоліком цього підходу є недостатня комплексність аналізування, яка більш характерна для експрес-оцінювання.

Система індикаторів техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства Євдокимова Ф. І., Белозубенка В. С. [12] ґрунтується на оцінюванні темпу оновлення, реального рівня завантаження, рівня зносу та фондівіддачі основних засобів, а також фондоозброєності, інновацій у загальному обсязі праці та продуктивності праці. Перевагою є використання мінімальної кількості індикаторів для визначення техніко-технологічного потенціалу підприємства. Недоліком є використання фінансових показників та неспіввимірність отриманих результатів.

За моделлю оцінювання рівня розвитку підприємства Погорелова Ю. С. [13] пропонується оцінювати розвиток підприємства на основі індикаторів потенціалу, кількісних та якісних змін на основі результативного та ресурсного підходів. Для оцінювання індикаторів розроблено дерево пов'язаних показників моделі, що має 5 рівнів: від первісних (5 рівень) показників до результуючого показника (1 рівень). На найнижчому рівні модель містить 18 первісних показників, які мають різну шкалу, а отже, потребують додаткових математичних операцій для надання зіставного вигляду. Перехід від первісних до результуючих показників відбувається на основі розроблених «дерев логічного висновку».

Перевагами цієї моделі є використання нефінансових показників поряд з фінансовими та розроблена графічна інтерпретація розвитку підприємства у формі одиничного куба з можливістю аналітичної інтерпретації індикаторів. Недоліками є полікритеріальність моделі, різновимірність первісних показників, які ускладнюють узагальнення результатів, значна кількість варіантів у деревах логічного висновку (доходить до трьох сотень) не сприяє прозорості аналізування отриманих результатів.

Оцінювання рівня розвитку підприємства за показниками конкурентоспроможності. Для вітчизняних підприємств важливо звернути увагу не лише на ефективність виробництва, але і на ефективність їх функціонування у мінливому конкурентному середовищі. Конкуренція на ринку як суперництво між виробниками (продавцями) товарів за економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукції, за отримання найвищого прибутку чи інших переваг може виступати у різних формах і здійснюватися різними методами [14]. У сучасній економіці не існує однозначних підходів щодо дослідження конкурентоспроможності підприємств, що є недоліком. Усі методи визначення та оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств можуть бути об'єднані у такі дев'ять груп: 1. методи, які ґрунтуються на аналізі порівняльних переваг; 2. методи, що ґрунтуються на теорії рівноваги підприємства та галузі; 3. методи, побудовані на основі теорії ефективної конкуренції; 4. методи, що ґрунтуються на теорії якості товару; 5. матричні методи оцінювання конкурентоспроможності; 6. інтегральний метод; 7. методи на засадах теорії мультиплікатора; 8. метод визначення позиції в конкуренції з точки зору стратегічного потенціалу підприємств; 9. методи, що ґрунтуються на порівнянні з еталоном.

Оцінювання рівня розвитку підприємства за фазою розвитку підприємства. Під час дослідження рівня розвитку підприємства можна опиратися на фазу життєвого циклу, в якій воно знаходиться. Як зазначається у [15, с. 105], фазу життєвого циклу підприємства, а

відповідно й фазу його розвитку можна визначити за допомогою показника конкурентного статусу підприємства, під яким розуміють порівняльну характеристику стосовно основних конкурентів, внутрішнього потенціалу, конкурентної позиції в окремих сегментах ринку і спроможності підприємства протистояти впливу чинників зовнішнього середовища. За Пономаренком В. С. [15, с. 105-108], оцінювання конкурентного статусу підприємства пропонується здійснювати за допомогою якісних і кількісних критеріїв.

Оцінювання рівня розвитку підприємства за допомогою інтегрального показника. Для одержання інтегральної якісної оцінки автори моделі Хофера-Шендела [16] пропонують використовувати такі власні кількісні та якісні показники: відносну частку ринку; зростання частки ринку; охоплення системою розподілу; ефективність системи розподілу; різноманітність асортименту виробів; виробничі потужності та розташування; ефективність виробництва; криву досвіду; сировину для промисловості; кількість продукту; наукові дослідження і розробки; перевагу основного розрахунку; конкурентоспроможність цін; ефективність рекламних заходів; вертикальну інтеграцію; репутацію.

Перевагами цієї моделі оцінювання рівня розвитку є змога побудувати траєкторію якісної та кількісної оцінок зміни розвитку підприємства за визначений проміжок часу, а також визначити фазу життєвого циклу та напрямок розвитку.

Оцінювання рівня розвитку підприємства як ступеня реалізації потенціалу (міри відповідності між складовими потенціалу). Це оцінювання зводиться до того, щоб визначити потенціал кожної складової підприємства, де рівень розвитку підприємства дорівнюватиме ступеню реалізації певної складової потенціалу підприємства, а саме – його найнижчому показнику, оскільки низьке значення окремого складового потенціалу не є компенсованим вищим значенням іншого складового потенціалу. На відміну від інших методів, окреслений підхід дає змогу оцінити рівень можливостей розвитку підприємства та виявити можливість збалансованого розвитку.

Значний інтерес сучасних науковців викликає праця Федоніна О. С., Репіної І. М., Олексюк О. І. [17], у якій запропоновано графоаналітичний метод діагностики потенціалу підприємства, де використовується порівняльна комплексна рейтингова оцінка підприємства. Система показників формується функціональними блоками: виробництво, розподіл та збут продукції; оргструктура та менеджмент; маркетинг; фінанси.

Висновки.

Можна констатувати, що єдина методика оцінки економічного розвитку підприємства знаходиться в стадії формування. Існує безліч підходів стосовно кількості та характеру показників, які пропонуються для оцінки. Створені підходи базуються на різних критеріях, різняться за цілями та призначаються для вирішення конкретних завдань. Таким чином слід зауважити, що для всіх проаналізованих методів характерною є наявність недоліків.

Необхідність розроблення узагальненої методики оцінки економічного розвитку підприємства, що була би позбавлена недоліків є складним і актуальним завданням, яке й стане предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Балацкий О. Ф., Лапин Е. В., Акуленко В. Л. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография / Под общ. ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы: Университетская книга, 2006. – 972 с.
2. Григорьев В. В., Федотова М. А. Оценка предприятия: теория и практика / Под ред. В. В. Григорьева. – М: ИНФРА-М, 1997. – 320 с.
3. Оценка бизнеса: Учебник / Под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. – М: Финансы и статистика, 1999.
4. Портер Майкл Э. Конкуренция / Пер. с англ. – М: Изд. дом «Вильямс», 2005. – 454 с.

5. Еськов О. Л. Стратегия конкурентной борьбы в переходной период / О. Л. Еськов, О. О. Толстикова // Економіка промисловості. – 2004. – № 2(24). – С. 151-153.
6. Зилькарнаев И. У. Метод расчета интегральной конкурентоспособности промышленных, торговых и финансовых предприятий / И. У. Зилькарнаев, Л. Р. Илясов // Маркетинг в России за рубежом. – 2001. – № 5 (36). – С. 17-27.
7. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: Підручник для вузів / Під ред. Н. М. Ушакової. – К: Хрещатик, 1999. – 800 с.
8. Павлова В. А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: Монографія. – Д.: Вид-во ДУЕП, 2006. – 276 с.
9. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: [монографія] / О. Г. Мельник. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 344 с.
10. Тимошук М. Р. Планування соціально-економічного розвитку підприємств: [монографія] / [М. Р. Тимошук, О. Є. Кузьмін, Р. В. Фещур, Р. В. Шуляр, Н. Ю. Подольчак, І. Б. Олексів]. – К: УБС НБУ, 2007. – 449 с.
11. Самуляк В. Ю. Непрямой метод оцінювання рівня розвитку підприємств / В. Ю. Самуляк, Р. В. Фещур, С. В. Шишковський // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: [збірник наукових праць] / відп. ред. О. Є. Кузьмін. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. – С. 286-291.
12. Евдокимов Ф. И. Индикаторы технико-технологической составляющей экономической безопасности предприятия / Ф. И. Евдокимов, В. С. Белозубенко // Экономика и маркетинг в 21 веке: материалы 3-й Междунар. науч. конф. студ. и мол. ученых, г. Донецк, 17-19 мая 2002 г. – Донецк, 2002. – С. 18-20.
13. Погорелов Ю. С. Оцінювання та моделювання розвитку підприємства: [монографія] / Ю. С. Погорелов. – Луганськ: Глобус, 2010. – 512 с.
14. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. – 3-тє вид., випр. та доп. – К: Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 587 с.
15. Пономаренко В. С., Тридід О. М., Кизим М. О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. – Харків: Вид. Дім “ІНЖЕК”, 2003. – 328 с.
16. Ефремов Л. И. Стратегия бизнеса. Концепции и методы планирования. – М: Финпресс, 1998. – 334 с.
17. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник. – 2-ге вид., без змін. – К: КНЕУ, 2006. – 316 с.

Ключові слова: економічний розвиток підприємства, оцінка, метод, рівень розвитку, модель діагностики, система індикаторів, показники.

Keywords: economic development of the enterprise, the assessment method, the level of development, the diagnosis model, the system of indicators, the indicators.

Ключевые слова: экономическое развитие предприятия, оценка, метод, уровень развития, модель диагностики, система индикаторов, показатели.